

УДК 338.49

Пігуль Н.Г., к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи НБУ»

Соціальна інфраструктура: функціональне призначення та особливості розвитку

Pihul N. G., Ph.D, Associate Professor of Finance department, State Higher Education Institution “Ukrainian academy of banking of the National Bank of Ukraine”

Social infrastructure: functionality and features of development

Анотація. В статті розглядається функціональне призначення соціальної інфраструктури. Визначені характерні ознаки галузей соціальної інфраструктури. Охарактеризовані основні фактори впливу на соціальну інфраструктуру. Схематично наведені складові компоненти соціальної інфраструктури, враховуючи їх роль в процесі її функціонування. Компоненти соціальної інфраструктури поділено на два блоки відповідно за їх значимістю. Перший блок є системоутворюючим і визначає специфіку подальшої організації соціальної інфраструктури, а другий блок здійснює обслуговування першого і забезпечує його ефективне функціонування в залежності від галузевої специфіки.

Summary. In the article discusses functional purpose social infrastructure. The identified characteristic features of social infrastructure sectors. Author examined basic factors of influence on social infrastructure. Schematically, are components of social infrastructure, given their role in its functioning. The components of social infrastructure are divided into two blocks according to their

relevance. The first block is a system and determines the specific future of social infrastructure, and the second unit has first service and ensures its effective operation, depending on the industry specifics.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, фактори впливу, галузі соціальної інфраструктури.

Keywords: social infrastructure, factors influence, directions of social infrastructure.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку ринкових відносин в Україні суттєвого значення набуває соціально-економічна політика держави, що спрямована на підвищення суспільного добробуту. Задоволення життєвих потреб населення значною мірою залежить від ефективності функціонування та розвитку соціальної інфраструктури. Вона дає можливість безпосередньо поліпшити якість життя громадян шляхом забезпечення належних умов праці, відпочинку, культурно-освітнього рівня. Отже, актуальним питанням є дослідження особливостей функціонування та розвитку соціальної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у вивченні питань, що стосуються специфіки функціонування соціальної інфраструктури здійснили наступні науковці: Куценко В., Данилишин Б., Тощенко Ж., Вітренко Н., Рандалов Ю., Кінаш І. та інші.

Вклад вчених-економістів у вирішенні актуальних проблем функціонування соціальної інфраструктури є вагомим, але при цьому, слід звернути увагу на об'єктивну необхідність подальшого дослідження питань, що стосуються розвитку соціальної інфраструктури в сучасних економічних умовах.

Метою статті є дослідження теоретичних засад функціонування соціальної інфраструктури в умовах трансформації економіки України в напрямку соціальної спрямованості.

Викладення основного матеріалу дослідження. Необхідною умовою покращення рівня та якості життя населення є наявність розвиненої соціальної інфраструктури, яка має здійснювати позитивний вплив на соціально-економічний розвиток держави. Ключовою метою функціонування соціальної інфраструктури є повний і всебічний розвиток людини шляхом створення комплексу життєвих благ, необхідних для розширеного відтворення робочої сили.

Необхідно зазначити, що соціальну інфраструктуру умовно поділяють на соціально-побутову та соціально-культурну. Соціально-побутова спрямована на створення умов для відтворення людини як біологічної істоти (через побутове середовище), задоволення її потреб через належні умови життя, а соціально-культурна сприяє відтворенню духовних, інтелектуальних (через культурно-освітнє середовище) та значною мірою фізичних властивостей індивіда, формуванню його як економічно активної особистості, що відповідає певним вимогам суспільства до якості робочої сили.

У складі соціально-побутової інфраструктури розрізняють такі компоненти: житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування населення, торгівля і громадське харчування, пасажирський транспорт та зв'язок з обслуговування населення тощо. До соціально-культурної інфраструктури належить охорона здоров'я, рекреаційне господарство, фізична культура та спорт, соціальне забезпечення, освіта, культура та мистецтво та ін.

Кожна галузь соціальної інфраструктури має свої характерні ознаки, що дають можливість більш повно зрозуміти їх функціональне призначення в соціально-економічному розвитку як держави так і в життєдіяльності людини (таблиця 1).

Таблиця 1

Характеристика основних галузей соціальної інфраструктури

Галузь (інтегрована галузь)	Мета функціонування	Підгалузі	Галузеві об'єкти соціальної інфраструктури
Освіта	Всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями	Дошкільна освіта; загальна середня освіта; позашкільна освіта; професійно-технічна освіта; вища освіта; післядипломна освіта; аспірантура; докторантура; самоосвіта	Ясла, ясла-садок, дитячий садок, дитячий будинок, центр розвитку дитини, загальноосвітні навчальні заклади всіх типів і форм власності, навчально-виробничі комбінати, позашкільні заклади, науково-методичні установи та органи управління системою загальної середньої освіти, професійно-технічні та вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації, що надають повну загальну середню освіту, технікуми, училища, коледжі, університети, академії, інститути, консерваторії
Охорона здоров'я	Збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя	Медична допомога; забезпечення лікарськими і протезними засобами; охорона здоров'я матері та дитини; медико-санітарне забезпечення санаторно-курортної діяльності; медична експертиза; фармацевтична діяльність	Багатопрофільні лікарні, однопрофільні лікарні, диспансери, амбулаторії, санаторно-курортні заклади, санітарно-профілактичні заклади, фармацевтичні (аптечні) заклади, інші заклади
Спорт	Оздоровлення населення і підтримка його репродуктивних можливостей, підвищення якості продуктивних сил суспільства	Дитячий спорт, дитячо-юнацький спорт, резервний спорт, спорт вищих досягнень, професійний спорт, спорт ветеранів, олімпійський спорт, неолімпійський спорт, спорт інвалідів тощо	Спортивні клуби; дитячо-юнацькі спортивні школи; спеціалізовані навчальні заклади спортивного профілю; школи вищої спортивної майстерності; центри олімпійської підготовки; центри студентського спорту ВНЗ; фізкультурно-оздоровчі заклади; центри фізичного здоров'я населення тощо
Туризм	Збагачення особистості моральними, етичними цінностями; поповнення та закріплення знань з культурології; оздоровлення, розвиток адаптивних можливостей організму людини	Туризм: дитячий; молодіжний; сімейний; для осіб похилого віку; для інвалідів; культурно-пізнавальний; лікувально-оздоровчий; спортивний; релігійний; екологічний; сільський; підводний; гірський; пригодницький; мисливський; автомобільний; самодіяльний тощо	Готелі, пансіонати, будинки відпочинку, туристичні бази тощо
Культура	Створення, збереження, розповсюдження і використання культурних цінностей, культурної спадщини та культурних благ	Діяльність у сфері: художньої літератури, кінематографії, театрального, музичного, хореографічного, пластичного, образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, архітектури, фотомистецтва, дизайну; нематеріальної культурної спадщини; охорони національного культурного надбання; музейної справи, колекціонування; архівної справи; бібліотечної	Театри, філармонії, бібліотеки, музеї, галереї, заповідники, цирку, музичні колективи і ансамблі, кіностудії тощо

		справи; книговидання; створення і розповсюдження фонограмної та аудіовізуальної продукції; художньо-естетичної освіти, спеціальної культурно-мистецької освіти, тощо	
Соціальне забезпечення	Задоволення потреб фізичних осіб у випадку втрати заробітку чи трудового доходу, несення додаткових витрат на утримання і виховання дітей, підтримку інших членів сім'ї, які потребують догляду, відсутності коштів в обсязі прожиткового мінімуму через об'єктивні соціально значимі причини, а також надання медичної допомоги і соціального обслуговування	Соціальне страхування; соціальна допомога; соціальна справедливість	Пенсійні фонди, фонди соціального страхування, служби зайнятості, територіальні центри соціального обслуговування тощо
Жилішно-комунальне господарство	Задоволення комунальних, побутових і соціально-культурних потреб населення	Житлове господарство, санітарно-технічні підприємства, служби інженерних мереж і споруд, транспорт, енергетичне господарство, зовнішній благоустрій	Житлово-експлуатаційні підприємства, підприємства з прибирання територій населених місць та санітарної очистки домоволодінь, пральні, лазні, купальні-плавальні споруди, міський громадський пасажирський транспорт, водний транспорт місцевого призначення, електричні, газові та теплофікаційні розподільні мережі, опалювальні котельні, ТЕЦ і електростанції, газові заводи, які обслуговують населені пункти, дороги і тротуари, мости та шляхопроводи, підземні та наземні транспортні, пішохідні переходи та естакади, споруди і мережі зливової (водостічної) каналізації, набережні, зелені насадження загального користування, вуличне освітлення та ін.
Побутове обслуговування населення	Задоволенням конкретної побутової потреби індивідуального замовника, забезпечення скорочення затрат часу і праці населення на ведення домашнього господарства	Виготовлення та ремонт взуття, виготовлення швейних виробів, послуги з ремонту одягу та побутових текстильних виробів, виготовлення меблів, будівництво житла, послуги з ремонту побутових речей, послуги перукарень тощо	Швейні майстерні, перукарні, хімчистки, лазні, пральні тощо
Торгівля і громадське харчування	Задоволення потреб населення в товарах споживання	Роздрібна торгівля, виробництво та торгівля товарами власного виробництва	Магазини, торгові точки, ресторани, кафе, бари, їдальні, закусочні, буфети тощо
Транспорт	Задоволення потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях	Автомобільний транспорт, гужовий транспорт, залізничний транспорт, водний транспорт, повітряний транспорт	Вокзали усіх видів транспорту, контори обслуговування пасажирів та транспортні агентства, касові павільйони тощо
Зв'язок	Задоволення потреби споживачів, органів державної влади, місцевого самоврядування, оборони та безпеки держави у засобах і послугах поштового та електричного зв'язку	Електричний зв'язок, поштовий зв'язок, сфера телекомунікацій	Пошта, телеграф, телекомунікаційні мережі тощо

Слід зазначити, що галузі соціальної інфраструктури мають специфічні особливості: по-перше вони характеризуються значною трудомісткістю порівняно з виробництвом матеріально-речовинних благ, оскільки праця є основою послуг; по-друге, частка матеріальних витрат у складі кінцевого виробництва послуг є значно нижчою, ніж за умови виробництва матеріальних благ (у середньому майже у три рази); по-третє, у складі активів суб'єктів господарювання соціальної сфери значний процент складають грошові кошти; по-четверте, організаційні заходи у галузях соціальної інфраструктури, що спрямовані на вдосконалення системи управління даними галузями та галузевими підприємствами, мають відносно великий вплив, ніж у матеріальному виробництві.

На розміщення і розвиток соціальної інфраструктури впливає велика сукупність факторів, які залежно від походження та соціально-економічного змісту утворюють наступні групи: економічні, демографічні, соціальні, містобудівні, природно-кліматичні та інші (таблиця 2).

Таблиця 2

Характеристика основних факторів впливу на соціальну інфраструктуру

Фактор	Сутнісна характеристика
Економічні	Пов'язані з рівнем соціально(економічного розвитку країни і кожного конкретного регіону, з рівнем та структурою зайнятості в суспільному виробництві; рівнем грошових доходів жителів та їх диференціацію серед окремих соціальних груп; пов'язані з обсягом й структуру товарної пропозиції, досягнутому рівню споживання товарів та послуг, із структурою індивідуального споживчого бюджету, а також з характером і типом власності на підприємствах
Політичні	Характеризують суть і вплив соціальної політики на підвищення потенціалу соціальної інфраструктури, реалізацію правових гарантій у сфері соціального відтворення населення, соціальну підтримку і допомогу малозабезпеченим верствам населення, а також соціально-політичної ситуації на її розвиток
Правові	Зумовлюють законодавчі норми та правовідносини у галузі регулювання соціальних відносин, рівень правосвідомості населення
Культурні	Визначають вплив системи моральних і культурно(духовних цінностей, норм і традицій, які панують у суспільстві, їх

	регіональних особливостей на соціальні відносини
Природно-кліматичні	Підкреслюють особливості природного середовища (зокрема, середньорічні температури, середньорічну кількість опадів, тривалість опалювального сезону), рекреаційні умови проживання населення, екологічну ситуацію в регіоні і впливають на стандарти і спосіб життя населення
Демографічні,	Враховують чисельність населення за соціальними групами та їх статевовіковою ознакою, народжуваність і смертність, міграцію, загальну чисельність сімей, їх розміри і склад, співвідношення міського та сільського населення, питому вагу працездатних осіб
Соціальні	Відображають професійно-кваліфікаційну структуру, зайнятість, освітній рівень, особливості побуту, обсяги фонду вільного часу населення і структуру його використання
Містобудівні	Характеризують особливості систем розселення (щільність жителів, розміри та взаємне розташування населених пунктів, розміщення промислових об'єктів, адміністративних, наукових та інших, транспортні зв'язки, напрямки та інтенсивність основних потоків пересування мешканців)
Національно-етнічні	Визначають вплив на розвиток соціальної інфраструктури менталітету, інтересів, споживчі звички, традицій і звичаїв
Соціально-психологічні	Є особливостями прояву в соціальних відносинах настроїв, переживань, очікувань населення, їх устремлінь, особистісних і групових установок

Джерело: складено на основі [3]

Враховуючи взаємопов'язаність та взаємообумовленість всіх груп факторів визначальну роль у подальшому розвитку соціальної інфраструктури на сучасному етапі її формування відіграють ті з них, що висвітлюють ступінь сформованості систем розселення й рівень розвитку матеріального виробництва.

Можливості соціальної інфраструктури у створенні загальних умов розвитку виробництва та життєдіяльності населення залежить від потужності її економічного потенціалу, головним складовим елементом якого є основні фонди: будівлі та споруди; комунікації (дороги, лінії зв'язку тощо); технічне оснащення будівель, споруд та комунікацій. Необхідно зазначити, що соціальна інфраструктура є складовою господарського комплексу кожної адміністративно-територіальної одиниці, а отже є і складовою її функціональної та територіальної структур. Функціональна структура відображає склад та співвідношення груп об'єктів, що виконують певні

функції в господарському комплексі, а територіальна структура стосується різних форм просторового зосередження об'єктів та їхніх територіальних об'єднань [1, с. 295]. Так, соціальна інфраструктура може мати як «лінійну» так і «точкову» організацію. Під «лінійною інфраструктурою» розуміють мережу залізничних, автомобільних доріг, зв'язку, лінії електропередачі і т. ін., а «точкова» включає безпосередньо самі об'єкти, зокрема школи, лікарні, театри і т.д. Застосування такого поділу соціальної інфраструктури можливо на різних рівнях соціальної організації суспільства: на рівні виробничого суб'єкта господарювання в більшому ступені спостерігається точкова інфраструктура, а на рівні економічного регіону – в рівному співвідношенні спостерігається як точкова так і лінійна інфраструктура. Такий поділ інфраструктури виокремлює в значній мірі форму її організації, а ніж змістовну частину.

Як територіальна підсистема господарського комплексу адміністративно-територіальної одиниці соціальна інфраструктура тісно пов'язана з системою розселення – регіональною, обласною, локальною. Система розселення населення має вплив на територіальну форму функціонування соціальної інфраструктури. На окремих територіальних рівнях можна визначити мережу систем розселення у формі агломерації та поза агломераційних районів, що дає можливість більш ефективно розвивати соціальну інфраструктуру з урахуванням територіальної концентрації населення, як споживачів різних послуг.

До територіальних особливостей соціальної інфраструктури відноситься її активна роль в територіальному розвитку або територіальній організації регіонів та їх компонентів (господарства, розселення, і т.д.) [5, с. 168]. Враховуючи ієрархічність утворення соціальної інфраструктури, що пов'язана із завданнями суспільного відтворення, її доцільно поділяти на наступні рівні: макро- (державний), мезо- (регіональний), мікро- (локальний).

Отже, соціальна інфраструктура має конкретну територіальну прив'язку і функціонує в рамках кожного суспільно-територіального

комплексу та зосереджена безпосередньо на території конкретних регіонів, областей, адміністративних районів, міст та сіл і відповідно має певний територіальний таксономічний ранг [4]. Територіальна організація соціальної інфраструктури повинна задовольняти наступним критеріям:

- збалансованість системи з іншими структурами, утвореннями в окремій територіально-адміністративній одиниці;
- комплексність, що полягає в пропорційному та взаємоузгоджуючому розвитку всіх складових на різних рівнях;
- ієрархічність – форма побудови соціальної інфраструктури на основі централізації та підпорядкування кожних або більших за своїм складом ланок вищими менш чисельними;
- оптимальність розмірів об'єктів залежно від щільності заселення та значимості даної території;
- відповідність потужностей та технічного оснащення об'єктів у відповідності до потреб населення.

Отже, раціональне розміщення соціальної інфраструктури сприяє покращанню соціально-економічного розвитку держави.

Враховуючи все вищезазначене, можна схематично навести складові компоненти соціальної інфраструктури, враховуючи їх роль в процесі функціонування даної інфраструктури (рисунок 2).

Компоненти соціальної інфраструктури можна поділити на два блоки відповідно за їх значимістю та роллю. Перший блок є системоутворюючим і визначає специфіку подальшої організації соціальної інфраструктури, оскільки в ньому відбувається розмежування її галузей (підгалузей), а отже функціональних завдань. При цьому необхідно враховувати, що кожній галузі соціальної інфраструктури притаманні власна організаційна структура, форми обслуговування населення, механізм функціонування тощо. Другий блок здійснює обслуговування першого і забезпечує його ефективне функціонування в залежності від галузевої специфіки.

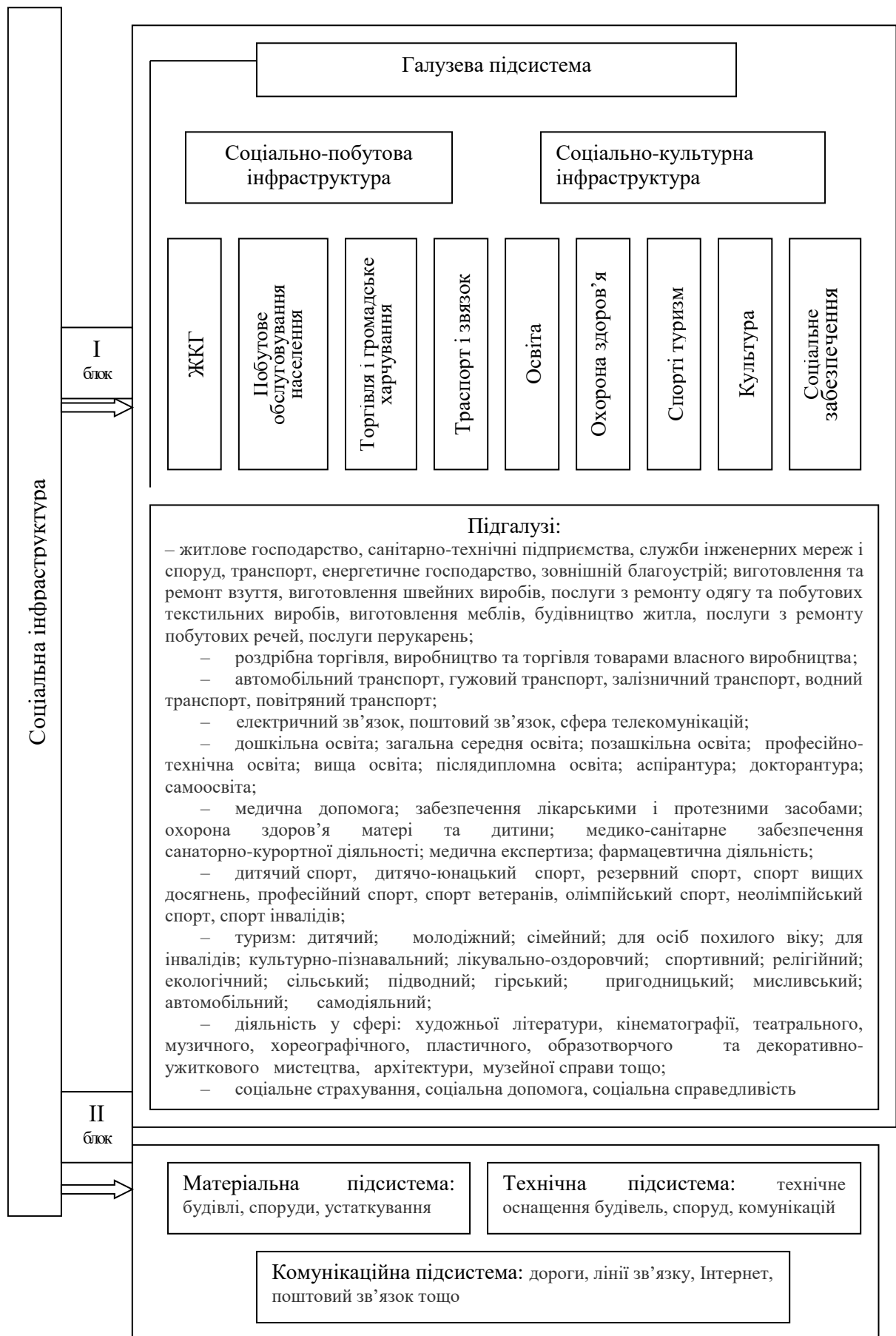

Рис. 1. Складові компоненти соціальної інфраструктури

З метою більш чіткого розуміння специфіки функціонування соціальної інфраструктури необхідно визначити основні її складові [2, с. 204]:

- суб'єкт – особа, група осіб, яким належить активна роль у конкретному процесі;
- об'єкт – окрема одиниця господарського призначення;
- послуга – продукт діяльності суб'єктів господарювання, що виражається в корисному ефекті – задоволення потреби суб'єкта.

Отже, соціальна інфраструктура характеризує прямі та зворотні зв'язки матеріально-речового середовища і суб'єктів, яким надаються соціально значимі послуги з метою задоволення їх потреб.

Висновки. Таким чином, соціальну інфраструктуру необхідно розглядати як єдину цілісну систему, діяльність якої направлена на забезпечення всебічного розвитку людини, а також на подальший соціально-економічний розвиток держави в цілому.

Література.

1. Єпіфанов А. О. Управління регіоном : навчальний посібник / А. О. Єпіфанов, М. В. Мінченко, Б. А. Дадашев ; ред. А. О. Єпіфанов. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 361 с.
2. Кінаш І. П. Суть та зміст поняття «соціальна інфраструктура» / І. П. Кінаш // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – №2, Т.1. – С.202-204.
3. Кінаш І. П. Фактори впливу на формування соціальної інфраструктури сталого розвитку України / І. П. Кінаш // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2012. – № 3. – С. 48–51.
4. Ковальська Л. Л., Салівончик О. М. Чинники формування соціальної інфраструктури регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ekfor/2011_3/15.pdf
5. Салівончик О.М. Механізм удосконалення територіальної організації соціальної інфраструктури / О. М. Салівончик // Економічні науки. -

Серія «Регіональна економіка». Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Випуск 8(31). Частина 2. – Луцьк, 2011. – С. 167-172.

References.

1. Yepifanov, A. O. Minchenko, M. V. Dadashev, B. A. *Upravlinnia rehionom : navchal'nyj posibnyk*, Sumy : DVNZ "UABS NBU".
2. Kinash I.P. (2012), “The essence and meaning of the term "social infrastructure", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 2, pp. 202-204.
3. Kinash I.P. (2012), “Factors influencing the formation of social infrastructure for sustainable development of Ukraine”, *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 3, pp. 48-51.
4. Koval's'ka L.L., Salivonchuk O.M. “Factors formation of social infrastructure in the region”, available at: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ekfor/2011_3/15.pdf
5. Salivonchuk O.M. (2011), “The mechanism of the improvement of the territorial organization of social infrastructure”, *Ekonomichni nauky. - Seriya «Rehional'na ekonomika». Zbirnyk naukovykh prats'. Luts'kyj, natsional'nyj tekhnichnyj universytet*, vol. 8, pp. 167-172.

Пігуль Н.Г. Соціальна інфраструктура: функціональне призначення та особливості розвитку / Н.Г. Пігуль // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет.- Тернопіль: Економічна думка, 2014. – Т. 16.– № 1. – С. 117-122.